

Vojtěch Kolman

O ČEM
SE NEDÁ
MLUVIT,

O TOM
SE MUSÍ
ZPÍVAT

od formy
zobrazení
k formám
života

F

F

O čem se nedá mluvit,
o tom se musí zpívat

Vojtěch Kolman

O ČEM
SE NEDÁ
MLUVIT,
O TOM
SE MUSÍ
ZPÍVAT

od formy zobrazení
k formám života

Filosofia
Praha 2017

Práce na této publikaci a její vydání byly částečně podpořeny z grantu GA13-20785S „Povaha normativity – ontologie, sémantika, logika“ a částečně z programu Progres Q14 „Krise racionality a moderní myšlení“ řešeného na Univerzitě Karlově.

Recenzovali:

Doc. PhDr. Tomáš Kulka, Ph.D.

Prof. RNDr. PhDr. Jan Štěpán, CSc.

Copyright © Vojtěch Kolman, 2017

Cover and Typography © Markéta Jelenová, 2017

© Filosofía, 2017

nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i.

ISBN 978-80-7007-498-5

Obsah

Poznámka	13
Úvod	17
O čem je tato kniha	28

I. REFLEXIVITA ZKUŠENOSTI

1. Proč se musí logika postarat sama o sebe?	35
1.1 Zákon identity	39
1.2 Zákon indukce	47
1.3 Zákon sporu	52
1.4 Od forem zobrazení k formám života	55
1.5 Závěr	63
2. Špatné nekonečno jako logický problém	66
2.1 „Špatná“ pojmotvorba	69
2.2 Nekonečnost řízení se pravidlem	76
2.3 Diskrétní a spojitě aspekty kvantity	81
2.4 Matematické důsledky	87
2.5 Filosofické důsledky	91
2.6 Závěr	94
3. Hudební „gramatika“ a její přehledná znázornění	96
3.1 Přehledná znázornění	97
3.2 Kruhy a osmistěny barev	104
3.3 Chromatický kruh a konsonance	107

3.4 Kvintový kruh a spirála	113
3.5 Od akustického k hudebnímu prostoru	117
3.6 Závěr	120

II. REFLEXIVITA HUDBY

4. Hudba a čas	125
4.1 Hudba a rytmus	126
4.2 Hudba a její zvěčnění	134
4.3 Struktura hudební zkušenosti	138
4.4 Hudba a emoce	144
4.5 Závěr	148
5. Hudba jako jazyková hra	150
5.1 Akustický prostor	153
5.2 Hudební prostor	156
5.3 Prostor důvodů	161
5.4 Závěr	165
6. Emoce a porozumění v hudbě.	167
6.1 Korigovatelnost očekávání	169
6.2 Afektivita očekávání	172
6.3 Struktura očekávání	176
6.4 Reflexivita očekávání	179
6.5 Závěr	184

III. REFLEXIVITA OPERY

7. O čem se nedá mluvit, o tom se musí zpívat	189
7.1 O čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet	191
7.2 O čem se dá mluvit, o tom se nesmí mlčet	194

7.3 O čem se nemluví, o tom se nedá mluvit	200
7.4 O čem se nedá mluvit, o tom se musí zpívat	203
7.5 Závěr	209
8. Wittgenstein a Richard Wagner o pravidlech	211
8.1 Momenty srovnání	212
8.2 Úrovně obecnosti	215
8.3 Prostřední pozice	219
8.4 Textová evidence	223
8.5 Mistři a šílenství	229
8.6 Závěr	236
9. Smyslové vyzařování opery	238
9.1 Pravda o sobě a pravda pro nás	239
9.2 Smyslové vyzařování pravdy	244
9.3 Proč je ve zpěvu pravda?	249
9.4 Mistři pěvci nejen norimberští	255
9.5 Reflexe praktické politiky	261
9.6 Verdiho naivní reflexivita	267
9.7 Závěr	274
Summary	277
Ediční poznámka	279
Literatura	281
Seznam reprodukcí a notových zápisů	291
Jmenný rejstřík	293

Mému lepšímu já

Poznámka

Z věcných důvodů jsou všechny citáty uváděny v mém vlastním překladu, není-li řečeno jinak. Za připomínky a poznámky, které ovlivnily výslednou podobu knihy jak při jejím dokončování, tak při psaní statí, které jsou jejím základem, vděčím Petru Rezkovi, Tomáši Kulkovi, Josefu Vojvodíkovi, Ladislavu Kvaszovi, Robertu Brandomovi, Marku Risjordovi, Pirminu Stekeleru-Weithoferovi a Adamu Paškovi. Za péči při finální úpravě textu patří dík Aleně Bakešové.

Lidé dnes věří, že vědci tu jsou proto, aby je poučili, básníci a hudebníci proto, aby je pobavili. To, že by je mohli také něco naučit, jim vůbec nepřišlo na mysl.

Ludwig Wittgenstein, *Rozličné poznámky*¹

Sklon k dvojdomosti, ke směřování a k vzájemnému zaměňování, jak se ohlašuje už u vokální a instrumentální techniky v Apokalypse, byl u něho stále výraznější. „Učil jsem se na přednáškách z filosofie,“ říkal, myslím, „že stanovit hranice znamená v té chvíli už je překračovat. Tím jsem se vždycky řídil.“ To měl na mysli Hegelovu kritiku Kanta a tento jeho výrok ukazuje, jak blboce jeho tvorbu ovlivňovalo vše intelektuální...

Thomas Mann, *Doktor Faustus*²

¹ Wittgenstein, L., *Vermischte Bemerkungen*, in: týž, *Werkausgabe*, Bd. 8, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1984, s. 501; český překlad: týž, *Rozličné poznámky*, přel. M. Nekula, Praha, Mladá fronta 1993.

² Mann, T., *Doktor Faustus*, S. Fischer Verlag, Stockholm 1947; použit český překlad: týž, *Doktor Faustus*, přel. H. Karlach, Academia, Praha 2015.

Úvod

Ve *Fenomenologii ducha* si Hegel úvodem dává za úkol přivést filosofii ze stavu lásky k vědě či věděni do stavu, kdy se ona sama stává vědou či věděním.³ Jak tento úkol číst, to samo je filosofický úkol, a tato podvojnost odpovídá i základnímu rysu Hegelovy filosofie, který bychom mohli označit jako *zákon adekvátnosti*. Podle tohoto zákona je každé poznání či přesvědčení adekvátní svému principu, pokud tento princip naplňuje, tedy je-li svou vlastní instancí. *Ateismus* takto např. selhává nikoli proto, že se mu nedaří vyvrátit existenci božské bytosti, nýbrž proto, že se při úsilí o toto popření stává náboženským postojem – jeho adekvátní forma tedy musí směřovat spíše k *agnosticismu*. Ten ale zase vydává za pozici něco, co automaticky pozicí není, a osciluje tedy na hranici pojmové chyby, v níž je odepření odpovědi bez dalšího vydáváno za odpověď nového druhu. Podobně se stanovisko *scientismu* coby přesvědčení o výsadní úloze pozitivních věd hroutí nikoli proto, že by byla nějak obhájena role mimovědeckého poznání, ale proto, že samo základní tvrzení pozitivismu je vše jen

³ Hegel, G. W. F., *Phänomenologie des Geistes*, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1986, § 5; český překlad: týž, *Fenomenologie ducha*, přel. J. Patočka, Nakladatelství ČSAV, Praha 1960.

ne pozitivní, neboť má formu popření nějaké možnosti. Naše otázka nyní zní: Jak má vypadat filosofie, která by byla v tomto smyslu adekvátní sama sobě? Přitom víme, že s ohledem na filosofickou povahu této otázky musí mít i odpověď na ni rysy požadované adekvátnosti.

Co o této odpovědi můžeme říci rovnou, je, že nebude mít podobu jednoduchého sloganu, v němž by každý, kdo je znalý obvyklého významu slov, dospěl jednoduše k uspokojení. Představa poznání jakožto kladoucího verbální otázky – např. zda se Slunce otáčí kolem Země či zda lze provést kvadraturu kruhu –, na něž pak získává přímočaré odpovědi – např. že se Slunce netočí kolem Země, ale právě obráceně Země kolem Slunce, a že kvadratura možná není –, je naopak něčím, co musí být filosofickým žánrem zpochybněno, a to poukazem na fakt, že samy otázky a jejich formulace jsou svými odpověďmi podstatně podmíněny. Například to, že se Země točí kolem Slunce, vyžaduje nejen znalost uvedených pojmů a *bezprostředního* svědectví zraku, který, zdá se, potvrzuje spíše opak, nýbrž i rozvrh náročných teoretických modelů toho, jak věci „ve skutečnosti“ jsou, které tuto *výslednou* skutečnost *prostředkují*. Ve vztahu k ustanovenému – a relativně bezprostřednímu – geocentrickému modelu pak musíme přijmout i komplexní změnu perspektivy, jak v řádu kosmologickém, tak v řádu každodennosti, tedy změnit celou scénu, na níž se příslušná otázka i odpověď na ni odehrávají. Stejně tak je možnost kvadratur odvislá od ustavení matematických metod, které jsou – přes určité neměnné kvality – produktem lidské kultury a jejího vývoje, nikoli „o sobě“ existujícími rozdíly. V jistém smyslu lze samozřejmě říci, že na přímce – tj. číselné ose – existuje bod, který odpovídá délce obvodu dané kružnice nebo straně čtverce, jenž má stejný obsah jako daný kruh. V jiném smyslu je ale jeho výskyt vázán na rozhodnutí, které metody – např. konstrukce pomocí pravítka a kružítka – budeme považovat za kanonické a které – např. v čase konstruovanou kvadratrix – nikoli. Řekneme-li tedy spolu s Aristotelem, že *body* na přímce jednoduše neexistují, nýbrž jsou až výsledky jejího protnutí s dalšími čarami, pak Descartovo rozhodnutí popsat tyto čáry racionálními polynomy a chápat body jako jejich kořeny umožňuje ukázat explicitně, že kvadratura kruhu řešení *nemá* a že nám známá konstanta π *nemůže* být považována za číslo coby prvek nově zavedené *číselné osy*.